

İlahiyat Alanında Gelişmeler

Editör

PROF. DR. MEHMET AKGÜL

DOI:10.5281/zenodo.10023928

İlahiyat Alanındaki Gelişmeler

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Akgül

İmtiyaz Sahibi

Platanus Publishing®

Editör

Prof. Dr. Mehmet Akgül

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya

Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım

Ekim, 2023

Yayımcı Sertifika No

45813

Matbaa Sertifika No

47381

ISBN

978-625-6971-86-8

©copyright

Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B,

06480, Mamak, Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118

web: www.platanuskita.com

e-mail: platanuskita@gmail.com

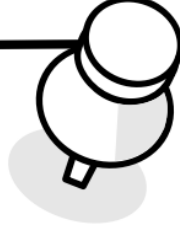

PLATANUS PUBLISHING®

İçindekiler

BÖLÜM 1.....	5
ARAP VE SÜRYÂNÎ ALFABELERİ	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sıddık ÖZALP</i>	
BÖLÜM 2.....	33
PEDAGOJİK DÜALİZMİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	
<i>Doç. Dr. Mehmet ŞANVER</i>	
<i>Dr. Cevdet TEKİN</i>	
BÖLÜM 3.....	57
RÜ'YETULLAH VE ME'AD ARASINDAKİ İLİŞKİ	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Cafer GENÇ</i>	
BÖLÜM 4.....	89
HADİS ALİMLERİNİN İLMÎ EHLİYETİ VE LİYAKATİ ÜZERİNE BİR MÜZAKERE	
<i>Dr. Öğretim Üyesi Dilek TEKİN</i>	
BÖLÜM 5.....	109
GELENEKSEL AFRIKA TOPLULUKLARINDA KUTSAL KİŞİ FENOMENİ	
<i>Dr. Öğr. Ayhan ASLANOĞLU</i>	
BÖLÜM 6.....	121
RASYONALİTE-İRRASYONALİTE KISKACINDA İMAN	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Okan BAĞCI</i>	
BÖLÜM 7.....	133
İSRAİL'DE MESİHİ YAHUDİLİK	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Hatice ARSLAN</i>	
BÖLÜM 8.....	145
OSMANLI DÖNEMİ ANKARA MEDRESELERİ	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ</i>	
BÖLÜM 9.....	163
BATI-DOĞU SENTEZİNDE JONATHAN A.C. BROWN'A GÖRE	
ORYANTALİST HADİS ANLAYIŞI VE TENKİDİ	
<i>Dr. Öğretim Üyesi Dilek TEKİN</i>	

ISBN: 978-625-6971-86-8

BÖLÜM 1

ARAP VE SÜRYÂNÎ ALFABELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sıddık ÖZALP¹

Giriş

Sina yarımadası menşeli yazılardan evrilen ve en eski alfabetik yazı olduğu düşünülen Finike yazısı, milattan önce sekizinci veya dokuzuncu yüzyıllarda Ârâmî dilinin oluşumunda rol oynamıştır. Böylece Ârâmî alfabesi Kenanlılar alfabesinden türeyerek birçok devletin resmi alfabesi olarak kullanılmıştır. Bu alfabe Şam ve çevresinde Nebâtî, Tedmürî, Süryânî ve İbrânî yazılarına dönüştürülmüştür. Süryânî alfabesi dönemin adeta uluslararası yazısı haline gelmiş, Sâsânî imparatorluğu dahi bu alfabeyi istimal etmiştir. Böylece Asya'da Süryânî alfabesi hızlı bir şekilde yayılarak, Moğolistan'dan Çin sınırlarına kadar yoğun bir şekilde yayılmıştır. Sâmi dillerinin oluşumunda Ârâmî dilinin büyük etkileri olduğu gibi Ârâmî alfabesinin de çok sayıda uygar milletlerin alfabelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bazı ince ayrılıklar dışında Ârâmî alfabesiyle benzerlik arz eden Süryânî alfabesi, Tedmür ve Nebâtîler aracılığıyla Arap alfabesini büyük ölçüde şekillendirmiştir. Ayrıca İslâmiyet'ten önce Araplar tarafından iki tür yazı kullanıldığı yapılan arkeolojik keşiflerle ortaya çıkmıştır. Biri Kuzeyde kullanılan ve Kur'ân'ın da yazıldığı günümüz Arap yazısı, diğeri ise güney Arap yarımadasında kullanılan Müsned yazıdır. Görüldüğü üzere kökleri milattan öncelerine kadar dayanan günümüz Arap ve Süryânî alfabeleri, büyük ölçüde önem arz etmektedir. Sunacağımız çalışmalardan görüleceği gibi Arap ve Süryânî alfabeleri ayrı olarak araştırılmışlarsa da iki alfabenin aynı çalışmada incelendiği tespit edilememiştir. Serdedilen malumatlardan sonra, konunun önemini somut bir şekilde göstermek üzere “*yazının önemi*” başlığı altına ehemmiyet arz eden gerekli bilgilere yer verilecek ve “*alandaki yapılan çalışmalar*” bölümünde alan literatürü derli bir şekilde aktarıldıktan sonra çalışmaya geçiş yapılarak Arap ve Süryânî alfabeleri irdelenecektir.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-4260-6989

Yazının Önemi

Kur‘ân’da geçen (الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ) “kalemle (yazmayı) öğreten...” ayeti (Karaman, 2020: 96/4). kalem zikredilip iktiza yoluyla anlaşılan yazının önemini vurgulamak için yeterlidir.

Ancak konunun daha iyi anlaşılması ve literatür zenginliğini göstermek amacıyla bazı âlim ve bilim adamlarının yazı hakkında sarf ettikleri sözler, kronolojik sırayla aktarılmıştır.

Yazı hakkında Eflâtun (m.ö. 427-347): “*Aklın bağıdır*”, Öklid (m.ö. III. yüzyıl): “*Fiziksel bir araçla ortaya çıkan manevi bir mühendisliktir*”, Ubeydullâh b. Abbâs (ö. 58/678): “*Ellerin dilidir*”, Dulef (ö. 225/839): “*İlimlerin bahçesidir*”, Nazzâm (ö. 231/845): “*Duyu organlarıyla tezahür eden ruhun özüdür*” ve İbrâhim b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 298/911): “*Ellerin dili, vicdanın hazzı, aklın elçisi, düşüncenin bekçisi, bilginin silahı, ayrıyken arkadaşların eğlencesi, yalnızken sohbet dostu, sırların emanetçisi ve işlerin görüldüğü divandır*” demiştir (İbnu’n-Nedîm, 1971: 13; Hammûde, tsz: 12; Kalkaşendî, 1922: 3/5-6).

Yazı hakkında bazı İslam ve Arap atasözleri şöyledir: “*Güzel yazı, yazarın süsüdür*”, “*Yazı, sultanlar için kemâl, zenginler için cemâl ve fakirler için mâldır*” (Hammûde, tsz: 13).

Bazı el yazmaların sonunda bulunan ve yazının önemini dile getiren kâili tespit edemediğimiz büyük bir ihtimalle anonim olduğunu düşündüğümüz şu beyitleri zikretmekte fayda görüyoruz.

الْحَطُّ يَبْقَى زَمَانًا بَعْدَ كَاتِبِهِ وَكَاتِبُ الْحَطِّ تَحْتَ الْأَرْضِ مَدْفُونًا

وَالذِّكْرُ يَبْقَى زَمَانًا بَعْدَ صَانِعِهِ وَخَالِدُ الذِّكْرِ بِالْإِحْسَانِ مَقْرُونًا

Yazarın ölümünden sonra yazı, uzun bir müddet varlığını sürdürür. Oysa onu kaleme alan kişi, toprak altında gömülüdür.

Sanatçının ölümünden sonra sanatı, konuşur. Geride ölümsüz eserler bırakanlar ise iyilikle yad edilir.

Derler ki Süleyman Peygamber, “söz” hakkında bir ifritin görüşünü almak isteyince, İfrit: “*uçup giden bir rüzgardır*” demiştir. Bunun üzerine Süleyman Peygamber, “*Uçmamak için sözü bağlayabilen nedir?*” diye sorunca, İfrit: “*Yazıdır*” diye yanıt vermiştir (Kalkaşendî, 1922: 3/5). Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (ö. 204/820) ise yazının önemine binaen bu olayı şu beyitleriyle adeta özetlemiştir (Şâfiî, 2005: 83).

العِلْمُ صَيْدٌ وَالْكِتَابَةُ قَيْدُهُ قَيْدُ صَيْدِكَ بِالْجِبَالِ الْوَاتِقَةِ
فَمَنْ الْحَمَاقَةُ أَنْ تَصِيدَ عَزَالَةً وَتَتْرُكَهَا بَيْنَ الْخَلَائِقِ طَائِقَةً

İlim bir av, yazı ise onu bağlayan iptir. Öyleyse avınızı güçlü iplerle bağlayınız.

Çünkü bir ceylanı yakalayıp ortalıkta serbest bırakan avcı, aptal kabul edilir.

Ayrıca “söz uçar, yazı kalır” atasözünün bu olaya dayanılarak söylenmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Alanda Yapılan Çalışmalar

Israel Wolfensohn (ö. 1980), batılı bilim adamlarının on sekizinci yüzyıldan itibaren Sâmi dil ailesine mensup dil tarihleri üzerinde araştırmalar yaptıklarını ve bu konuda önemli ve parlak sonuçlar elde ettiklerine karşın doğruların bu çalışmalardan haberdar olmadıklarını belirtmiştir (Wolfensohn, 1929: 1; Çelik, 2022: 9). Oysa Arap alfabesinin ne zaman, nerede, nasıl, kimler tarafından ve hangi amaçla ortaya çıkarıldığı konusu, hicri ilk yüzyıllardan itibaren merak konusu olmuş ve bu çerçevede dönemin âlimleri, konuya değinmiş ve hakkında fikir beyan etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede bazı âlimler, eserlerinde Arap yazısı konusuna yer ayırırken, bazıları ise konu hakkında müstakil çalışmalar yapmışlardır. Böylece literatür birikiminden istifade edilmek amacıyla tespit ettiğimiz kadarıyla alanda yapılan çalışma ve yazar isimleri, kronolojik tarihe göre burada aktarılmıştır.

1. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî (ö. 279/892-93), *Futûhu'l-buldân* isimli eserinin son altı sayfasını Arap yazısına ayırmıştır (Belâzurî, 1987: 659-664).
2. İbn Durusteveyh Ebû Muhammed Abdullah b. Cafer (ö. 347/958), *Kitâbu'l-kuttâb* isimli bu alanda bir çalışma yapmıştır. İbn Durusteveyh, bu çalışmada Arap yazısı hakkında kâtipler için bir rehber mahiyetinde olacak yazım kuralları işlemiştir (Durusteveyh, 1921: 64).
3. Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhu'l-a'şâ* isimli eserinin üçüncü cildinin ilk 226 sayfasını Arap yazısına ayırmış ve farklı yönleriyle yedi ayrı ana başlık altında kapsamlı bir şekilde işlemiştir (Kalkaşendî, 1922: 3/1-226).

4. Şeyh Ahmed Ridâ (ö. 1372/1953), *Risâletu'l-hatt* ismiyle yazının tarihi, gelişimi, yazılış şekilleri gibi hatla ilgili farklı konuları içeren bir risale yazmıştır (Ridâ, 1914).
5. Johannes Friedrich'in (ö. 1392/1972) yazdığı ve Süleyman Ahmed ed-Dâhir tarafından "*Târihu'l-kitâbe*" ismiyle Arapçaya tercüme edilen eser, hiyeroglifi ve çivi yazıları başta olmak üzere dünya çapında bulunan ve günümüze kadar süregelen yazı ve ses sistemlerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Johannes, 2013).
6. Muhammed Tâhir b. Abdulkâdir el-Kürdî (ö. 1400/1980), *Târihu'l-hattî'l-'Arabî ve âdâbuh* ismiyle Arap yazısı tarihi, gelişimi, Arap alfabetini kullanan milletler, hattatlar, Arap yazı stilleri gibi konuları inceleyen kapsamlı bir eser kaleme almıştır (Kürdî, 1939).
7. Nihat Mazlum Çetin (ö. 1411/1991), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde Arap yazısı ile alakalı "*II. Yazı*" başlıklı bir madde kaleme almıştır (Çetin, 1991: 3/276-309).
8. Selâhuddîn b. Abdullâh el-Muneccid (ö. 1431/2010), *Dirâsât fi târihi'l-hattî'l-'Arabî munzu bidâyetih ilâ nihâyeti'l-'asri'l-Umevî* ismiyle Arap alfabetinin ortaya çıkışı, gelişimi, yazı stilleri, yazı için kullanılan araçlar ve noktalama ile harekeleme işaretleri gibi mevzuları içeren bir çalışma yapmıştır (Muneccid, 1979).
9. Suheyla Yâsîn el-Cebûrî, el-*Hattu'l-'Arabî ve tatavvuruh fi'l-'usûri'l-'Abbâsiyye fi'l-'Irâk* (Cebûrî, 1962).
10. Gânım Kadûrî el- Hamd, *Resmu'l-Mushaf dirâsetun lugaviyye târihiyye* isimli eserinde Arap yazısını geniş bir şekilde ele almıştır (Hamd, 1982).
11. Mahmûd Abbâs Hammûde, *Dirâsâtun fi 'ilmi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye* isimli çalışmasıyla Arap yazısı konusunu işlemiş ve Arap alfabetini kullanan milletleri aktarmıştır. O, bu çerçevede Arap yazı tipleri hakkında gerekli bilgilere yer verdiği gibi bazı görsel tablolar da sunmuştur (Hammûde, tsz.).
12. Tayyar Altıkulaç, "Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme İlk Mushaf lar Üzerine Bir İnceleme" isimli çalışmasının girişinde Arap yazısı konusuna değinmiştir (Altıkulaç, 2015, 35-38).
13. Kasım Şulul, "*Arap Yazısının Kökeni ve Tarihi*" isimli bir çalışma yapmıştır (Şulul, 2020: 28-67).

Araplar ve Arapça

Arap Yarımadası, Nil-Fırat nehirleri arası ve Şâm'da¹ yaşayan Hz. Nûh'un oğlu Sâmi'nin soyundan gelen halklar, Sâmi olarak isimlendirilir. Böylece Araplar Sâmi ailesine mensup bir halk olduğu gibi Arapça da bu dil ailesi içinde yerini alır. Arap, Süryânî, İbrânî, Fenike, Asurî, Babil ve Habeşî dilleri, bu ailenin bilinen dillerindendir. Bunlardan sadece Arapça, Süryânîce, İbrânîce ve Habeşîce, günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Sâmi ailesine mensup bu diller, kardeş olup ortak ataları bilinmemektedir. Latincenin, İspanyol, Portekiz ve İtalyan dillerinin atası olduğu gibi eski Asur ve Babil dillerinin Sâmi dil ailesinin atası oluşunu iddia edenler de vardır. Ancak bu görüş teyide muhtaçtır. Genel kabul görülen görüşe göre Sâmi ailesine mensup bahsi geçen dillerin kardeş oldukları ve ortak ataları olan dilin, tarih öncesi zamanlarda yok olduğudur (Zeydân, 2012: 47).

Arap Yazısının Tarihçesi

Arap yazısının, Sâmi dil ailesine mensup olan diğer yazılarla ilişkisini ortaya koyabilmek için Sâmi dil ailesi yazılarının tarihi süreç içerisinde gelişimlerini ana hatlarıyla öğrenmek gerekir. Milattan önce 1850 yılında Sina yarımadasının yazılarından türeyen ve alfabetik yazıların en eskisi olarak kabul edilen Finike yazısı, milattan önce sekizinci veya dokuzuncu yüzyıllarda Ârâmî dilinin tedvîn edilmesi için kullanılmıştır. Ârâmî yazısı ise Şam ve çevresinde Nebâtî, Tedmürî, Süryânî ve İbrânî yazılarına dönüştürülmüştür. Arap yarımadasında yapılan arkeolojik keşifler, İslâmîyet'ten önce Araplar tarafından iki tür yazı kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Biri kuzey yazısı olarak da bilinen ve Kur'ân'ın yazısı olan Arap yazısıdır. Diğeri ise güney Arap yarımadasında kullanılan kadîm Arap yazısı olarak bilinen ve Arap kaynaklarda müsned adıyla geçen yazıdır (Hamd, 1982: 37-38).

Kalkaşendî, güney Arap yarımadasında kullanılan söz konusu yazının, Hûd peygambere isnad edildiğinden “müsned” olarak isimlendirildiğini söylerken (Kalkaşendî, 1922: 3/13), Israel Wolfensohn (ö. 1980) ise harflerin tıpkı sütunlar gibi ince ve düz bir şekilde yazıldıkları için “müsned” olarak adlandırıldıklarını belirtmiştir. Wolfensohn, güney Arapların medeniyeti, saray, mabet, sûr, set ve şehir kapılarında inşa edilen sütunlara dayandığından kullanmış oldukları yazıda da söz konusu sütunların estetiğini sanatsal bir şekilde yansıtmış olduklarına işaret etmiştir. O, nasıl ki imar alanında medeniyetleri, sütunlara dayandırılmışsa, yazılarında kullandıkları harfleri de şekilsel olarak sütunlar halinde yazdıklarını

¹ Şam isminin, Hz. Nûh'un oğlu Sâmi'dan geldiğini ileri sürenler vardır. Şam'ın sınırları ise Fırat, el-Arîş, Cebelitay ve Rum denizi arasında yer alan bölgedir. bk. Hamevî, 1977: 3/312.

ifade etmiştir. Böylece harfleri de sütunlara dayandırılmış olduğunu dile getiren Wolfensohn, bu nedenle bu yazıya, Arapça dilinde “dayandırılan” demek olan “müsned” dendiğini iddia etmiştir (Wolfensohn, 1929: 243-244).

Müsned yazı, İslâmiyet’in gelişine yakın olarak miladi beşinci veya altıncı yüzyıllara kadar kullanılmıştır. Fakat bu yazının kullanılmaya başlandığı tarih bilinmemektedir. Finike yazısından veya Finike yazısının da türemiş olduğu Sina yarımadasının alfabetik yazılardan türediğine inanılır. 29 harften oluşur. Sâmi dil ailesine mensup diğer yazılarda da olduğu gibi bu yazının da alfabesi sessiz harflerden oluşmaktadır. Arap yarımadasının güneyinde kullanılmakta olan bu yazı, bazı kadîm Arap halklar aracılığıyla Arap yarımadasının kuzeyinde Lahyanî, Semûdî ve Safevî yazılara dönüştürülmüştür. Bu yazılar, özellik ve şekil bakımından Müsned yazısından büyük bir farklılık gösteremezlerdi. Fakat bu yazılar İslâmiyet’ten önce tedavülden kalkmıştır. Arap yarımadasında yapılan kazı çalışmalarında bu yazılarla yazılmış büyük miktarda yazıtlar bulunmuştur. Bu yazılar, Yemen’in karşı sahillerinde yer alan Afrika sahil bölgelerinde ise tüm Habeş menşeli yazılara kaynaklık eden Habeşî yazısına dönüşmüştür. Müsned yazısı geniş bir coğrafyada kullanılmış ve arkasında geniş bir miras bırakmıştır. Belki de bu nedenle Arap kaynaklarında Arap yazısının Müsned yazısından dönüştürüldüğü düşüncesi yer almıştır. Fakat her iki yazı arasında yapılan karşılaştırma ve her iki yazının da sahip olduğu özelliklere bakıldığında söz konusu düşüncenin doğru olmadığı anlaşılmıştır (Hamd, 1982: 39-40).

Yarımadanın güneyi ile kuzeyi arasında bulunan ilişki ve etkileşim sonucunda Müsned yazısı, milattan birkaç asır önceden kuzeye girmiş ve İslâmiyet’in gelişine yakın tarihlere kadar kullanılmıştır. Bu duruma rağmen Arap yazısı, Müsned yazısından değil kuzeyden gelen Ârâmî yazısından evrilmiştir. Müsned yazısının Ârâmî kökenli yazılara karşı koyamayarak çöküşü şöyle açıklanabilir; İslâmiyet’ten önceki son zamanlarda Yemen’de durumlar kötüleşmiştir. Ayrıca Müsned yazısı ve türevleri, tabiatları gereğince kuru ve ince şekilleriyle zor çizimlerle yazılabilirken, Ârâmî yazısı esnek ve kolay olmasıyla beraber özellikle kâğıt üzerine de yazılabilmiştir. Ehl-i Kitâp olan Yahudi ve Hıristiyanların Ârâmî türevlerinden olan bazı yazıların Arap ülkelerinde yayılmasında katkıları olmuştur. Böylece Ârâmî yazısı baskın gelerek, Müsned yazısını alan dışına itmiş ve Arap yazısını şekillendirmiştir (Hamd, 1982: 40).

Arap Yazısının Kökeni

Kalkaşendî’nin (ö. 821/1418) dile getirmiş olduğu “*Arap yazısının, Enbâr üzerinden Süryânî alfabesi formatında geliştirilmiştir*” görüşüne, Selâhuddîn b. Abdullâh el-Muneccid (ö. 1431/2010), Arap alfabesinin kaynağı hakkında

sunmuş olduğu üç farklı görüşle (Muneccid, 1979:12). beraber dört madde şekilde aktarıyoruz.

1. Enbâr üzerinden Süryânî alfabesi formatında geliştirilmiştir (Kalkaşendî, 1922: 3/12).
2. Arap alfabesi Süryânî alfabesinden etkilenmek üzere inşa edilmiştir (Belâzurî, 1987: 659).
3. Enbâr'dan¹ Hire'ye² Hire'den Dûmetülcendel³ yoluyla Hicaz'a ulaşımıştır (Belâzurî, 1987: 659-660; İbnu'n-Nedîm, 1971: 7-8).
4. Yemen'de kullanılmakta olan ve Cezim olarak isimlendirilen Himyerî Müsned yazısından türemiştir (İbn Haldûn, 2004: 2/119-120).

Rekin Ertem ise Arapların önceleri “müsned” yazısını kullandıklarını, yaklaşık III. yüzyılın sonlarından itibaren, Ârâmî yazısından geliştirilen Nabatî alfabesinden faydalanarak düzenledikleri yirmi iki harfli alfabeği kullanmaya başladıklarını ifade etmiştir (Ertem, 1995: 11/40).

Şam Süryânî Başpiskoposu Yûsuf b. Dâvûd el-Mûsilî (ö. 1307/1890), Arapların yazıyı Süryanilerden öğrendiklerini ve günümüze kadar süregelen Arap yazısının Süryânî yazı stiline olduğunu söylemiştir. O, Arapların, Süryanilerden aldıkları yazı üzerinde günümüze kadar peyder pey büyük değişiklikler yaparak mevcut şekline getirdiklerini belirtmiştir (Mûsilî, 2008: 65).

Kalkaşendî'nin belirttiği görüşün daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü geri kalan üç görüşten birine göre Arap yazısının, Süryânî alfabesinden etkilendiğine ve diğer birine göre ise kaynağı Enbâr olduğuna bakıldığında, Kalkaşendî'nin görüşü söz konusu diğer iki görüşü de kapsadığı görülmektedir. Ayrıca Arap ve Süryânî alfabe ve yazı stillerinin birbirine benzer hatta yer yer aynı oldukları durumu da bu tezi destekler mahiyetindedir. Semîr Abduh ise *es-Süryâniyye-el-Arabiyye* isimli eserinde açık bir şekilde: “*Arap yazısı tam anlamıyla bir Süryânî yazısıdır*” diyebilmiştir (Abduh, 2002: 70). Semîr Abduh bu tezini şu şekilde temellendirmeye çalışmıştır: Araplar tarafından kullanılan ilk hat türü olan Kûfî yazısı, şekil açısından Süryânî alfabesiyle neredeyse aynıdır. Ayrıca Araplar tarafında kullanılan ve (ا, ب, ج, د, هـ, و, ز, ح, ط, ي, ك, ل, م, ن, هـ) ... şeklinde sıralanan tertip, Süryânî alfabe tertibidir. (ا), (ب), (ج), (د), (هـ), (و), (ز), (ح), (ط), (ي), (ك), (ل), (م), (ن) ve (هـ) harflerin isimleri de her iki alfabede aynıdır. Arap alfabesinde kendinden

¹ Enbâr için bk. Hamevî, 1977: 1/257-258.

² Hire için bk. Hamevî, 1977: 2/328-331.

³ Dûmetülcendel için bk. Hamevî, 1977: 2/487-489.

hariç olmak üzere Süryânî alfabesinde kendilerinden sonra gelen harflerle bitişmeyen harflerin, Arap alfabesinde de kendilerinden sonra gelen harflerle bitişmediklerini söylemiştir. O, Arap alfabesinin 22 harften fazla olsa da hem Arap hem de Süryânî alfabesinde 22 simge bulunduğunu da vurgulamıştır (Mûsılî, 2008: 71).

Gânım Kadûrî el-Hamd. Arap yazısının Müsned yazısından değil Ârâmî yazısından dönüştürüldüğünü savunmuştur. Kadûrî'ye göre İslâmiyet'ten kısa bir süre önce Yemen'de durumların kötüleşmesi, Müsned yazı ve türevlerinin zor çizimlere sahip olmaları, Ârâmî yazısının kolay olması ve Ârâmî yazısının kâğıt üzerinde de yazılabildiğinden Müsned yazısı, Ârâmî yazısına karşı koyamayarak yok olmaya başlamıştır (Hamd, 1982: 37-38). Hamd, Müsned yazıda hareke, sükûn göstergeleri ve şeddenin bulunmadığını, harflerin ayrı yazıldıklarından sözcük içerisinde yerleri değişse de aynı şekilde yazıldıklarını ve sözcükler arası boşluk bırakıldığını ifade etmiştir. O, Müsned yazısının sağdan sola ya da soldan sağa bazı durumlarda da karma sistemle yazıldığını belirtmiştir. O, bu nedenle Arap yazısının Müsned yazısından evrildiği düşüncesinin oluşmuş olabileceğine dikkat çekmiştir. Fakat Hamd, Arap ve Müsned yazıları arasında yapılan karşılaştırma ve her iki yazının da sahip olduğu karakterlere bakıldığında bu düşüncenin yersiz olduğunu vurgulamıştır (Hamd, 1982: 39-40).

Alfabeler

Kabul edilen genel görüşe göre alfabe milâttan önce 1700'lerde Batı Sâmi ailesinde mensup Ken'ânîler tarafından icat edilmiştir. Güneyde, Maîn-Sebe, Himyerî ve Habeş yazılarına evrilmişken, Kuzeyde ise Fenike ve türevleri sayılan yazı sistemlerine zemin hazırlamıştır. Fenike yazısı günümüz dünyasında kullanılan yazıların önemli bir kısmının temellini oluşturduğu gibi Aramî yazılarının da kökenini tesis etmiştir (Ertem, 1995: 11/40).

Milletlerin kullandıkları alfabe harf sayısı, mahreç yapılarına göre değişiklik gösterir. Bu kapsamda Süryânî, Rum, Fars, Sakleb (Slav) ve Türklerin kullandıkları alfabelerin harf sayıları 24 ile 26 arasında değişirken, İbrânî, Yunan, İlk dönem Kıptîler ve Hintlilerin alfabelerinde yer alan harf sayısı, 32 ile 36 arasında değişir. Ayrıca bazı dillerde bazı harfler yer alırken diğer bazı dillerde bu harfler yer almayabilir. Bu kapsamda sadece Arap alfabesinde yer alan harflerin bulunduğu gibi diğer alfabelerde bulunup Arap alfabesinde yer almayan harfler de mevcuttur. Aynı şekilde bazı dillerde bazı harfler yoğun bir şekilde kullanılırken, bazılarında ise bu harflerden nadiren istifade edilir. Bu çerçevede (ح) ve (ط) harfleri sadece Arap alfabesinde bulunurlar. Aynı şekilde Arap alfabesinde yer alan (ع) harfi, bazı milletlerin alfabesinde nadiren bulunurken,

çoğu milletlerin alfabelerinde ise hiçbir şekilde yer almaz. Bunun yanında (ص), (ض) ve (ذ) harfleri, Fars alfabesinde yer almazken, (ث) harfi ise Rum ve Fars alfabelerinde yoktur. Türk alfabesinde ise (ف) harfi bulunmaz (Kalkaşendî, 1922: 3/19).

Arap Alfabesi

Ârâmî alfabesi 22 harften oluşmaktadır. Doğu Ârâmîlerin alfabesinde yedi ve Batı Ârâmîlerin alfabesinde beş hareke yer almaktadır (Matrân, 1975: 7-8). Aynı şekilde Süryânî alfabesinde de 22 harf bulunmaktadır (Gabriel-Bustânî, 1964: 3).

Yûsuf b. Dâvûd el-Mûsîlî, Latin alfabesini kullanan Fransız vb. Avrupa halklarının, Latin alfabesinde karşılığı bulunmayan sesleri, birden fazla harfi bir araya getirmek üzere ifade ettiklerini belirtmiştir. Örneğin kendi dillerinde karşılığı bulunmayan “ş” sesini, kimileri “kh”, kimileri “sh” , kimileri “skh”, kimileri “sz” ve kimileri ise başka harfleri bir araya getirmek üzere oluşturmuştur. O, diğer milletlerin aksine Arapların zekice davranarak ilk dönemde Süryânî alfabesinde karşılığı bulunmayan sesler için yeni şekiller icat etmediklerini söylemiştir. Bunun yerine (د) ile (ذ) ve (ذ) seslerini, (ح) ile (ح) ve (خ) seslerini (ط) ile (ط) ve (ظ) seslerini (ع) ile (ع) ve (غ) seslerini (ص) ile (ص) ve (ض) seslerini (ت) ile (ت) ve (ث) seslerini ifade ettiklerini dile getirmiştir (Mûsîlî, 2008: 72).

(حُرُوفُ الْمَعْجَمِ), (حُرُوفُ الْعَرَبِيَّةِ), veya (حُرُوفُ التَّهَجِّيِّ), (حُرُوفُ الْهَجَاءِ) olarak isimlendirilen Arap alfabesi (Kalkaşendî, 1922: 3/20), İbn Durusteveyh'e göre (ö. 347/958) (ب), (ت) ve (ث); (د) ve (ذ); (ر) ve (ز) harflerinde olduğu gibi bazı harflerin şekil olarak benzerlik arz ettiğinden 18 değişik sembole sahip olan 28 harften oluşmaktadır (Durusteveyh, 1921: 64).

İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073)¹ ise Arap alfabesinin 29 harften oluştuğunu söylemiş ve (الكاف), (القاف), (الخاء), (الغين), (الحاء), (العين), (الهاء), (الألف), (الهمزة), (الزاي), (الصاد), (التاء), (الدال), (الطاء), (النون), (الراء), (اللام), (الياء), (السين), (الجيم), (الضاد), (السين), (الظاء), (الذال), (الثاء), (الفاء), (الباء), (الميم) ve (الواو) olarak mahreçlerine göre sıralamıştır (Hafâcî, 1982: 26).

Kalkaşendî, Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653) ile peygamber arasında Arap harfleri konusunda gerçekleşen bir diyaloga yer vermiş ve peygamberin harf sayısının 29 olarak belirlediğini aktarmıştır (Kalkaşendî, 1922: 3/11-12).

¹ Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd b. Sinân el-Hafâcî, 423/1032 tarihinde doğmuştur. Şair olan Hafâcî, edebî ilmini Ebu'l Alâ el-Maarrî (449/1057) ve dönemin diğer âlimlerinden almıştır. Azez kalesinde valilik yapan Hafâcî, yaptığı bir isyan sonucunda 466/1073 tarihinde zehirlenerek öldürülmüş ve cenazesi Halep'e götürülmüştür. Hafâcî'ye ait bir şiir divanı bir de *Sırru'l-fesâha* isimde bir eseri vardır. bk. Zirikî, 2002: 4/122.

(ا), adını Fenike dilinde öküz anlamına gelen alf sözcüğünden almıştır. (ب), Fenike dilinde ev veya çadır demek olan bet kelimesinden gelmiştir. (ج), Fenike dilinde deve demek olan gaml sözcüğünden gelmiştir. (د), Fenike dilinde kapı kanadı anlamında olan delt kelimesinden gelir. (هـ), Mısır hiyeroglifinde kolları yukarı kaldırmış insan şeklinden geldiği sanılmaktadır. (و), Fenike dilindeki vâv'dan (y) geldiği sanılmaktadır. Çivi, kama; gemi direği desteği anlamına gelir. (ح), Fenike dilinde çevre, avlu duvarı veya çit demek olan het sözcüğünden gelir. (ط), Fenike dilinde el demek olan yod kelimesinden gelir. (ك), adını avuç içi demek olan kef sözcüğünden alır. (ل), Fenike dilinde adı lamb olup üvendire (değnek) anlamına gelir. (م), Fenike dilinde su demek olan mem sözcüğünden adını almıştır. (ن), Fenike dilinde balık demek olan nûn sözcüğünden gelir. (ع), Fenike ve Arapça dilinde harfin adı olan ayn, göz demektir. (ف), Fenike dilinde ağız demek olan pe sözcüğünde gelse de Habeşî dilinde burun demek olan aft kelimesinden gelme ihtimali daha yüksektir. (ق), Fenike dilinde maymun veya iğne deliği demek olan kof (goph) sözcüğünden gelir. (ر), Fenike dilinde baş demek olan roş kelimesinden gelir. Zaten harfin şekli de sol tarafa bakan bir insan başını resimleyen Mısır hiyeroglifinden gelir. (س), Fenike dilinde diş demek olan sin sözcüğünden gelir. (ص), İbrânîce sade ve Arapça sâd şeklinde isimlendirilen harfin anlamı olta sözcüğünden gelir. (ط), Fenike dilinde işaret demek olan tav kelimesinden gelir. Haç şeklinde Mısır hiyeroglif biçiminde gelişerek bugünkü şeklini almıştır. (ز), Fenike ve Ârâmî dillerinde harfin adı, silah demek olan zai'dir (Durmuş, 1997: 16/158-161).

Sâmî Dillerinde Sesli Harfler (Harekeler)

Fenike yazısı, tümü sessiz olmak üzere 22 harften oluşurdu. Kısa veya uzun herhangi bir hareke mevcut değildi. Fenike yazısı, Ârâmî yazısına kaynaklık etmiştir. Zamanla harekelere (sesli harflere) gereksinim duyulmuştur. Milattan önce sekizinci ya da dokuzuncu yüzyıllarda Ârâmî yazarlar, uzun zamme ile uzun kesrayı temsilen sesli harflerden olan vâv ve yâ harflerini kullanmışlardır. Birkaç asır boyunca Ârâmî yazısı gelişmiş fakat diğer harekeleri temsilen herhangi bir adım atılmamıştır. Nebâtîler, Ârâmî yazısını kullandığında bu sessiz yazı sistemini miras olarak edinmişlerdir. Nebâtîler de Ârâmîler gibi zammeyi temsilen “vâv” ve kesrayı temsilen de “yâ” harflerini kullanmışlar. Araplar ise, Nebâtîler aracılığıyla Ârâmîlerden bu sessiz yazı sistemini almışlardır. Araplar da tıpkı Nebâtî ve Ârâmîler gibi zammeyi temsilen vâv ve kesrayı temsilen ise yâ harflerini kullanmışlardır (Hamd, 1982: 69-71).

Ârâmîler, uzun fethayı temsilen elif harfini hiç kullanmazken Nebâtîler ise sözcüklerin başı ve ortasında kullanmamışlardır. Örneğin (بناه), (حارثت), (مالك) ve (سلام) sözcükleri Nebâtî yazıtlarında (بنه), (حرثت), (ملكو), ve (سلم) şeklinde; Nemare

yazıtlarında (فارسو) ve (نجرن), (نزر), (التج) sözcükleri (فارس) ve (نجران), (نزار), (التاج) şeklinde; Harran yazıtlarında (ظلموا), (شرحيل) sözcükleri (بعام) ve (ظالم), (شرحيل) ve (بعم); Kahire yazıtlarında (جمادى) ve (جمادى) (الكتاب), (اللاههم), (هاذا), (الرحمان) sözcükleri (تلائين) şeklinde elif kullanılmadan yazıldığı görülmektedir. Fakat Nebâtîlerin, Ebcad harflerinin başında yer alan sessiz bir harf olan hemzeyi, elifi temsilen sözcüklerin sonunda kullandıklarına dair örnekler mevcuttur. Cahiliye dönemi Harran yazıtlarında (إننا), (هذا), (ذا), (أنا) ve (إنا) örneklerinde görüldüğü üzere uzun fetha işaretini sabit olarak sözcüklerin sonlarında görmekteyiz. Bazı araştırmacılara göre uzun fethayı temsilen elif, Araplar tarafından kullanılmıştır (Hamd, 1982: 69-71).

Arap Dilinde Sesli Harfler (Harekeler) ve Noktalar

Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhu'l-a'şâ* isimli eserinde Emîru'l-Mu'minîn Alî b. Ebî Tâlib'in (ö. 40/661) telkiniyle Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin (ö. 69/688) ilk defa Mushaf'lara noktalar koyduğunu ve Arap gramer ilminin temel taşlarını dizdiğini söylemiştir (Kalkaşendî, 1922: 3/155).

Kalkaşendî (ö. 821/1418), Arap dilinde ilk harekeleri icat eden hakkında üç farklı görüş olduğunu belirtmiş ve konuya şöyle devam etmiştir: İlk görüşe göre harekeleri icat eden Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688) dir. Çünkü Ebu'l-Esved ed-Duelî, bozulan Arap dilinin düzeltilmesi için bir kitap yazmak istemiştir. Bu çerçevede Ebu'l-Esved, mürekkep renginden farklı bir renkte bir boya seçmiş ve hazır bulundurduğu komisyona: *“Ağzımı açtığımda ilgili harfin üzerine bir nokta koyunuz, ağzımı aşağı doğru çektiğim zaman ilgili harfin altına bir nokta koyunuz ve ağzımı toparladığımda ise söz konusu harfin sağ tarafına bir nokta koyunuz. Ağzımla yaptığım şekillere ek olarak bir de nun sesini duyarsanız, söz konusu noktaları ikişer olarak yazınız”* demiştir. Ebu'l-Esved ed-Duelî, bu şekilde Mushaf'ı baştan sonuna kadar okumuş ve hazır bulunan komisyon da Kuran'da geçen tüm harfleri belirtilen biçimde noktalama işaretlerini eklemiştir. Kalkaşendî, ikinci görüşe göre harekeleri icat edenin Nasr b. Asım el-Leysî (ö. 89/708) olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre her beş ve on âyet sonlarına konan tahmîs ve ta'şîr işaretlerini de koyan Nasr b. Asım'dır. Üçüncü görüşe göre ise harekeleri icat eden Yahya b. Ya'mar (ö. 129/747) dir. Kalkaşendî, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) söz konusu üç şahsiyetin de Basra ekolüne tabi önde gelen saygın isimlerden olduğunu aktardığına dikkat çekmiş ve kabul edilen baskın görüşe göre harekeleri ve tenvini icat eden şahsiyetin Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin olduğunu sözlerine eklemiştir. O, baskın görüşe göre şedde ve hemzeyi icat edenin ise Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/786) olduğuna da dikkat çekmiştir (Kalkaşendî, 1922: 3/160-161).

Hicri birinci yüzyıl yarısına kadar Arap yazısı harekesiz ve noktasız olarak yazılırdı. İslâm ülkesinin sınırlarının gelişmesiyle birlikte diğer halkların Araplarla birleşmesi neticesinde Arapçada yanlışlar (اللَّخْن) ortaya çıkmaya başladı. Araplar bu yanlışlardan endişe duymaya başladıklarından Ziyâd b. Ebîh'in talimatıyla Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688), söz konusu endişeleri gidermek ve Arap yazısını geliştirmek amacıyla ilk adımı attı. Bu kapsamda fethayı temsilen harflerin üstüne, kesrayı temsilen harflerin altına ve zammeyi temsilen harflerin sol tarafına kırmızı bir nokta koydu. Tenvin için ise ikişer nokta konuldu. Herhangi bir nokta konulmadığında kelime cezimli olarak kabul edildi. Ebu'l-Esved ed-Duelî bu şekilde Kur'an'ı baştan sona kadar yazmıştır. Haccâc b. Yusuf es-Sakafî'nin (ö. 95/714) talimatı üzerine Nasr b. Asım el-Leysî (ö. 89/708) ve Yahya b. Ya'mar el-Advânî (ö. 129/747), Ebu'l-Esved ed-Duelî tarafından geliştirilen farklı renkle yazılan noktalama sisteminden vaz geçerek, harekeleri temsil eden söz konusu noktaları da harfler ile aynı renkle yazma sistemine geçtiler. Böylece harekeleri temsil eden noktalar ile harflerde bulunan noktaların birbirleriyle karıştırılmasından duyulan endişe neticesinde Arap yazısında yeni bir reform yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda Halil b. Ahmed, fetha için küçük ve yatay bir elif şeklini harflerin üstüne, kesra için küçük bir yâ şeklini harflerin altına ve zamme için ise küçük bir vâv şeklini harflerin üstüne yazdı. Tenvin durumunda ise söz konusu küçük harfleri ikişer yazardı. Halil b. Ahmed, sükûnu temsilen küçük bir daire, hemzeyi temsilen ayn harfinin baş kısmını, medd-i vacib'i temsilen küçük bir kısım dâl harfi ile küçük bir mîm harfi, vasl elifi temsilen ise küçük bir sâd harfi kullanmıştır. Halil b. Ahmed'in yaptığı bu reform, günümüzde kullandığımız hareke sistemine dönüştürülmüştür (el-Mevsû'atu'l-Arabîyyetu'l-Âlemiyye, 1999: 19/133)

Arap dilinin de mensup olduğu Sâmi dil ailesinin alfabeleri sessiz harflerden oluşmaktadır. Elif, vâv ve yâ harfleri hariç olmak üzere Arap alfabesi sessiz harflerden meydana gelir. Alfabenin sesli harfleri olan elif, "a" sesini; vâv, "o" sesini ve yâ ise "i" sesini gösterirken geride kalan diğer sesler harekeler aracılığıyla dile getirilmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle "e" sesi, fetha; "ı" sesi, kesra ve "u" sesi ise zamme ile dile getirilmiştir. Fakat Arap yazısında söz konusu harekeler genel olarak yazılmazlar. Sözcüklerin sonlarında bulunan harekeler, i'râb aracılığıyla bilinebilirler. Sözcüklerin baş ve orta kısmında bulunan harekeler ise, zapt ve siyâk sayesinde bilinebilir. Başka bir ifadeyle söz konusu harekeler, yazıyı okuyan kişinin yetenek, bilgi ve birikiminin yardımıyla tahmin edilerek ortaya çıkartılır (Özalp, 2019: 224).

Arapçada Yazılışı ile Okunuşu Farklı Olan Sözcükler

Arapçada metinler genel olarak yazıldığı gibi okunurlar. Ama az da olsa yazıldığı gibi okunmayan sözcükler de mevcuttur. Süryânî alfabesinde kelime içerisinde yer alan (l) elifler yazılmazlar. Bu uygulama ilk Arap yazılarında yer aldığı gibi Kur'ân'da da mevcuttur (Abduh, 1998: 70-71). Biz burada yazıldığı gibi okunmayan bazı Arapça sözcükleri örnek olarak tablo şeklinde aktarıyoruz (Atâullah, 2005: 101).

Okunuş	Yazılış	Okunuş	Yazılış
هآذه	هذه	هآذا	هآذا
ألاء	أولآء	ذآلك	ذآلك
اللذآ	الذآ	هآألاء	هولآء
اللآآ	الآآ	اللذآن	الذآن
لآكن	لكن	لآكن	لكن
لآن	لن	لآلآ	لنلآ
		ابن	بن

Süryânîler ve Süryânîce

Süryânîler, Pavlus'un belirlediğı inanç çerçevesinde ekümenik Antakya Patrikhanesi'ne mensup olan, bugün de tarihî Antakya Patrikhanesi'ni temsil eden, Hıristiyanlığın en kadim cemaatlerindedir. Urfa, Nusaybin, Harran, Kınnesrîn ve Cündişâpûr'da kurulan okullarda verilen eğitim, yapılan bilimsel çalışmalar ve Grek-Helen, Hint-İran düşünce dünyasından yapılan çeviriler bölgede önemli bir kültürel birikim oluşturmuştur (Çelik, 2010: 38/174-175).

Harran ve çevresi Aramî, Süryânî, Keldanî ve Sabîî gibi Sâmi menşeli edebiyatların doğup geliştiğı önemli alanlarındandır. Miladî birinci asırdan itibaren Hıristiyanlığın bu çevrelerde yayılmasıyla birlikte Doğu Hıristiyan edebiyatının ilk örnekleri de buralarda meydana çıkmıştır. Bar-Disan, Yakub er-

Rahavî, Tifulus Bar Toma, Teodaor Ebu Kurra, Yakub el-Baradi'î, et-Tel-Ahmarî gibi Doğu Hıristiyan teolojisinin en büyük yazarları da bu bölgeden çıkmıştır (Aslan, 2012: 171-172).

Arâmî dilinin bir lehçesi olan Süryânîce dili, Sâmî dil ailesine mensuptur (Bekrî, 1949: 3) İbn Hazm el-Endelusî (ö. 456/1064), *el-İhkâm fi usûli 'l-ahkâm* isimli eserinde Süryânîce, İbrânîce ve Kuzey Arapçanın aynı dil olduğunu daha sonra bu halkların farklı millet ve ülkelerle yaptıkları komşuluk neticesinde meydana gelen etkileşimler sonucunda farklı dillere ayrıldıklarını söylemiştir (İbn Hazm, 1983: 1/31).

İbn Hazm, Süryânîce, İbrânîce ve Kuzey Arapçanın aynı kökten geldiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Genel olarak halk tarafından Arap dilinde sözcüklerin değiştirildiğini hatta ilgili sözcükle bir alakası olmadığı şeklinde adeta farklı dilmiş gibi görüldüğünü ancak gerçek anlamda aralarında fark olmadığını belirtmiştir. Mesela (العَيْب) yerine (العَيْب), (السوط) yerine (أسطوط) ve (ثلاثة دنانير) yerine ise (ثلاثًا) diyorlar. Berberiler Araplaştırdıklarında (الشجرة) sözcüğünü (السجرة) şeklinde telaffuz edebilmişlerdir. Galiçyalılar (İspanya’da bir halk) Araplaştırıldığında (ع) ve (خ) harflerini (ه) şeklinde seslendirdiler. Böylece (محمد) ismini (مهمد) olarak ifade ettiler. Arap, İbrânî ve Süryânî dillerine bakıldığında aralarında bulunan farklılıkların ayrı ülke ve milletlerle yaptıkları komşuluklar sonucunda bahsi geçen ses değişimleri gibi farklar olduğu ve bu dillerin aslında tek bir dil olduğu görülecektir” (İbn Hazm, 1983: 1/32).

Süryânîler’in dili ve alfabesi Nestûrî lehçe ve yazısı, Ya’kûbî lehçe ve yazısı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sağdan sola, bazan da yukarıdan aşağıya doğru yazılan Süryânî yazısı Palmira Ârâmîcesi’nden alınmıştır ve en eski örneği V. yüzyıla kadar aktif biçimde kullanılan Estrangelo’dur. Doğu ve Batı lehçelerinin oluşmasıyla Doğu lehçesi Nestûrî yazısını, Batı lehçesi Ya’kûbî yazısını (Serto) geliştirmiş, Süryânî alfabesi, yirmi iki sessiz harften meydana gelmiştir. Bunlar Arapça’da olduğu gibi bitleştirilerek yazıldığından başta, ortada ve sondaki biçimleri birbirinden farklıdır. Harekeler de yine Arapça’da görüldüğü gibi harflerin altına veya üstüne konulan bazı sembollerle nokta ve çizgi şeklindedir. Otuz altı işareten oluşan harekeleme sistemi ilk Süryânî gramerini yazan Urfalı Ya’kûb (ö. 708) tarafından tamamlanmıştır (Gür, 2010: 38/174-175).

Süryânî grameri alanında çok sayıda çalışma da yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmalar yapan yazarlar şunlardır: Yusuf-el-Ahvâzî (ö. 580M), Yakub er-Rahavî (ö. 708M), Yeşû‘ b. Dinâh (öl miladi sekizinci yüzyıl?), Huneyn b. İshâk (ö. 260/873), Süryânî gramerini Arap gramer metodolojisiyle ele alan ilk kişi olan

İlyâs et-Tayrehânî (ö. 1406M), İlyâs b. Şînâ (ö. 1059M), Yakûb et-Tikrîfî [es-Sâvîr] (ö. 1241M), Yuhannâ b. Zu‘bî (ö. Miladi on üçüncü yüzyılın birinci yarısı ?), Ebu‘l-Ferec b. Hârûn et-Tâbîbu‘l-Malatî İbnu‘l-İbrî (ö. 685/1286), Georgios b. Umeyre (ö. 1644M), Yusuf el-‘Âkûrî (ö. 1647M), İshâk eş-Şedrâvî (ö. 1663M) ve İbrâhîm el-Hâklânî (ö. 1664M), Gabriel Cardahi (ö. 1350/1931) bakınız (RıSİO, 1897: 1-3).

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî’nin (ö. 279/892), rivayet ettiği: “*Peygamberin Zeyd b. Sâbit’e (ö. 45/665 [?]) Süryânî dilini öğrenmeyi emrettiğini aktarmıştır* (Tirmizî, 1996: 4/439)” hadise bakılırsa, Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v) de bu dile önem verdiği görülecektir.

Süryânî Alfabeti

Harflerin birbirleriyle bitişmek şeklinde yazılan Süryânî yazısının, Süryânîler tarafından milat öncesinden itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum, Miladi 411 yılında kaleme alınan ve Britanya müzesinde muhafaza edilen el yazmaları ile miladi 462 senesinde yazılıp günümüz Rusya’nın imparatorluk başkenti Leningrad (St. Petersburg) Devlet Kütüphanesinde bulunan el yazmalarından anlaşılmaktadır. Süryânî alfabesi de diğer Arâmî alfabelerde olduğu gibi 22 sesiz harften oluşmaktadır. Süryânîler ilk etapta bu harflerin üstüne ve altına noktalama işaretleri koyarak hareketler vermeye başladılar. Bu noktalama ve hareke verme işlemleri birkaç yüzyıl içerisinde yapıldığı anlaşılmıştır (Abduh, 1998: 67).

Yirmi iki harften oluşan Süryânî alfabesinin sıralaması, [(حطي), (هوز), (بجد)], [(كلمن), (سعفص)] ve [(قرشت)] şeklindedir (Abduh, 1998: 71). Süryânî alfabesi, Estrangelo ve Serto yazı stilleri çerçevesinde aşağıda görseller şeklinde aktarılmıştır (Gabriel-Bustânî, 1964: 3-4).

في اللغة السريانية اثنان وعشرون شكلاً او حرفاً وهي

سرطو	سطرنجايو	التسمية	القيمة الرقمية ما يقابله بالعربية واللاتينية
ܐ	ܐ	Olaf	١
ܒ	ܒ	Beth	٢
ܓ	ܓ	Gomal	٣
ܕ	ܕ	Dolat	٤
ܗ	ܗ	Hé	٥
ܘ	ܘ	Waw	٦
ܙ	ܙ	Zay	٧
ܚ	ܚ	Heth	٨
ܛ	ܛ	Teth	٩
ܝ	ܝ	Youd	١٠
ܟ	ܟ	Kof	٢٠
ܠ	ܠ	Lomad	٣٠
ܡ	ܡ	Mim	٤٠
ܢ	ܢ	Noun	٥٠

Beth (ب)

Süryânî alfabesinin ikinci harfi olan beth (ب), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ب) dir. Nadiren de olsa bazı durumlarda (ا) harfine de denk gelebilir (Mûsilî, 2008: 131).

Gomal (گ)

Süryânî alfabesinin üçüncü harfi olan gomal (گ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ج) dir. Nadiren de olsa bazı durumlarda (ض) harfine de denk gelebilir (Mûsilî, 2008: 132).

Dolat (د)

Süryânî alfabesinin dördüncü harfi olan dolat (د), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı bazen (د) bazen de (ذ) şeklinde olur (Mûsilî, 2008: 132).

He (ه)

Süryânî alfabesinin beşinci harfi olan he (ه), sessiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı bazen (ه) olur. Çok ince bir şekilde telaffuz edildiğinden neredeyse bazen okunmaz bazen de elif (ا) olarak ses verebilir (Mûsilî, 2008: 132).

Waw (و)

Süryânî alfabesinin altıncı harfi olan waw (و), sesli bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (و) olur. Bazen Arap alfabesindeki (و), Süryânî alfabesindeki beth (ب) harfiyle de ifade edilebilir (Mûsilî, 2008: 132).

Zay (ز)

Süryânî alfabesinin yedinci harfi olan zay (ز), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ز) olur. Nadiren (ص) harfine karşılık da gelebilir (Mûsilî, 2008: 132).

Hath (ح)

Süryânî alfabesinin sekizinci harfi olan hath (ح), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ح) ve (خ) harfleridir (Mûsilî, 2008: 132).

Tath (ط)

Süryânî alfabesinin dokuzuncu harfi olan tath (ط), sessiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ط), (ظ), (ت) veya (ث) harfleri olabilir (Mûsilî, 2008: 132).

Youd (ي)

Süryânî alfabesinin onuncu harfi olan youd (ܝܘܕ), sesli bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ي) veya (و) harfleri olabilir (Mûsîlî, 2008: 132).

Kof (ܟܘܦ)

Süryânî alfabesinin on birinci harfi olan Kof (ܟܘܦ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ك) harfidir (Mûsîlî, 2008: 133).

Lomad (ܠܘܡܐܕ)

Süryânî alfabesinin on ikinci harfi olan Lomad (ܠܘܡܐܕ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ل) harfidir. Nadiren de olsa (ن) harfine karşılık da gelebilir (Mûsîlî, 2008: 133).

Mim (ܡܘܡ)

Süryânî alfabesinin on üçüncü harfi olan mim (ܡܘܡ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (م) harfidir (Gabriel-Bustânî, 1964: 3).

Noun (ܢܘܢ)

Süryânî alfabesinin on dördüncü harfi olan noun (ܢܘܢ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ن) harfidir. Süryânî alfabesinde bu harf, Arap alfabesinde yer alan (م) harfine de karşılık gelir. Ayrıca Süryânîce’de çoğu kez şeklen yazılmadığı gibi bazı durumlarda yazıldığı halde okunmaz (Mûsîlî, 2008: 133).

Semkat (ܫܘܟܬܐ)

Süryânî alfabesinin on beşinci harfi olan semkat (ܫܘܟܬܐ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (س) veya (ش) harfleridir. Nadiren de olsa (ص) harfiyle de ifade edilebilir (Mûsîlî, 2008: 133).

‘Ain (ܐܝܢ)

Süryânî alfabesinin on altıncı harfi olan ‘ain (ܐܝܢ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ع), (غ) veya (ض) harfleridir (Mûsîlî, 2008: 133).

Fe (ܦܘܐ)

Süryânî alfabesinin on yedinci harfi olan fe (ܦܘܐ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ف) harfidir (Gabriel-Bustânî, 1964: 4).

Sode (ܫܘܕܐ)

Süryânî alfabesinin on sekizinci harfi olan sode (ܫܘܕܐ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ص) harfidir. Bazen (ض) harfine de karşılık olabilir (Mûsîlî, 2008: 134).

Qof (ﻕ)

Süryânî alfabesinin on dokuzuncu harfi olan qof (ﻕ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ق) harfidir (Gabriel-Bustânî, 1964: 4).

Riche (ܩ)

Süryânî alfabesinin yirminci harfi olan riche (ܩ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ر) harfidir. Bazen (ن) harfine de karşılık gelebilir (Mûsilî, 2008: 134).

Chine (ܥ)

Süryânî alfabesinin yirmi birinci harfi olan chine (ܥ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ش) harfidir. Bununla beraber çoğunlukla (س) harfine karşılık gelirken, nadiren (س) sesini ifade eder (Mûsilî, 2008: 134).

Taw (ܬ)

Süryânî alfabesinin yirmi ikinci harfi olan taw (ܬ), sesiz bir harf olup Arap alfabesinde karşılığı (ت) veya (ث) sesleridir (Mûsilî, 2008: 134).

Görüldüğü üzere yirmi iki harften oluşan Süryânî alfabesi, Ebced sıralamasına göre uyum göstermektedir. Bizler elifba (Şafii) okurken, elifbaların sonunda [(ا ب ج د), (ه و ز), (ح ط ي), (ك ل م ن), (س ع ف ص), (ق ر ش ت), (ث خ ذ), (ض ط ظ) ve (ع غ)] şeklinde bir ibare yer alırdı. Bu da Arap alfabesinin Süryânî alfabesinden etkilendiğini açık bir şekilde göstermektedir. Daha önce değinildiği üzere Süryânî alfabesi, (ق ر ش ت) ile sona ermektedir. Aynı şekilde Araplar, Süryânîlerden alfabeği alırken kendi dillerinde karşılığı bulunmayan [(ث), (خ), (ذ), (ض), (ط) ve (ع)] harflerini, [(ث خ ذ) ve (ض ط ظ)] şeklinde eklemişler. Böylece Arap alfabesinde harf sayısı yirmi ikiden yirmi sekize çıkmıştır. Elif ve hemzeyi de ayrı iki harf sayarak bu sayıyı yirmi dokuza yükseltmişlerdir. Arap ve Süryânî alfabesi aralarında bulunan benzerlikleri, çoğu kişi tarafından bilinen ve tanınan besmele üzerinde göstermek daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıda veriyoruz. Süryânî alfabesiyle yazılan besmele, bu başlık altında gösterdiğimiz Süryânî harfler kullanılarak yazılmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	Arap alfabesiyle yazılan besmele
ܒܝܣܡܝܠܠܗܝ ܪܚܡܢܝܪܚܝܡܝ	Süryânî alfabesiyle yazılan besmele

Garshuni Yazısı

Süryânî alfabesiyle yazılan Arapça metinlere Garshuni (كَرْشُونِي) derler (Mengozi, 2010: 10/297). Süryânîler, bazen Arapçayı kendi alfabeleriyle yazarlardı. Bu durum yeni harfler bulmalarını gerektirmiştir. Çünkü kendi alfabeleri, tüm Arapça seslerini karşılayamazdı. Böylece noktalama yardımıyla kendi harflerine benzer yeni harfler üreterek Arapçayı, Süryânî alfabesiyle yazdılar. İşte Arapçayı yazmak için geliştirilen bu Süryânî alfabeğe Garshuni denir (Ridâ, 1914: 27-28).

Yûsuf b. Dâvûd el-Mûsilî, bu alfabenin Garshunî (كَرْشُونِي) değil Carshunî (جَرْشُونِي) olarak adlandırıldığını belirtmiştir. O, Süryânîlerin kendi dinî vb. işlerinin Müslümanlar tarafından bilinmemesi amacıyla bu yola başvurduklarını söylemiştir (Mûsilî, 2008: 73).

Sonuç

Söz, insanın var olmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun için sözün yazıdan daha eski olduğu kabul edilir. Ancak bir mesajın, özellikle duygu ve düşüncelerin, zaman ve zemin açısından yayılma kapasitesi sınırlıydı. “Söz uçar yazı kalır” atasözünde de vurgulandığı gibi insanoğlunun istek ve düşünceleri yazı ile çağların ve dağların ötesine gönderilebilir. Yazının icadından önce düşünceler, inançlar, anılar gibi değerler ancak sözlü aktarım yöntemiyle nesiller ve şehirler arası aktarılabilirdi. Ancak unutkanlık gibi sebeplerden dolayı bu mesajlar göndericiden alıcıya ulaştığında orijinal şeklini kaybedebiliyordu. Yazı sayesinde söz konusu mesajlar, sağlıklı bir şekilde aktarılmış ve böylece kuşaklar ile dağlar arasındaki iletişim, doğru bir şekilde sağlanabilmiştir. Oysa daha önce verilmek istenen mesajlar, mağara duvarları, taşlar gibi yerlere çizilme yöntemiyle aktarılabilirdi. Bu olayın daha sonra yazı sistemlerine evrildiği tahmin edilmektedir. Günümüzde bilinen en eski yazı sisteminin Sümerler tarafından kullanılan yazı olduğu kabul edilmektedir. Daha sonra Mısırlılar hiyeroglifleri icat ettiler. Hititler ve Persler kil tuğla üzerine yazı yazmaya başladılar. Fenikeliler alfabe sistemini icat ettiler. Fenike alfabesi Arami alfabesine evrildi ve birçok alfabenin temelini oluşturdu. Arami dilinin bir lehçesi olarak ortaya çıkan Süryanice alfabesi, Tedmür ve Nebatiler vasıtasıyla Arap alfabesinin temelini oluşturmuştur. Belirtildiği gibi tarihi süreç içerisinde yazı ve alfabenin oluşumu ve önemi insanlık için son derece önemli olmuştur. bu nedenle bu çalışmada Arap ve Süryanice alfabeleri incelenmiştir. Genel olarak yazmanın önemine değinildikten sonra alandaki çalışmalar tanıtılmış, Araplar ve Arapça hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Arap yazısının tarihi ve menşei incelenerek, Arap alfabesinin Süryanice alfabesinden türediğini iddia edenlerin delilleri

anlatılmaktadır. Bu bakımdan Sami dil ailesine ait Arap ve Süryanice alfabeleri arasında bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. Genel olarak alfabeler hakkında gerekli bilgiler verilmiş olup, Arap alfabesi, Arap alfabesinin sırası, Arap harflerinin şekilleri ve isimleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu formatta Sami ve Arap dillerindeki sesli harfler, harekeler ve noktalama gibi konular işlenmiştir. Ayrıca Arapçada farklı yazılış ve okunuşa sahip bazı kelimelerin sunulmasının ardından Süryaniler, Süryanice, Süryanice Alfabesi ve garshuni yazısı ele alınarak çalışma tamamlanmıştır. Şam, Arap Yarımadası, Nil ve Fırat nehirleri arasında yaşayan Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan gelen kavimlere "Sâmî" denir. Arapça, Süryânîce, İbranice, Fenikece, Asurca, Babilce ve Habeşçe bu ailenin en bilinen dilleridir. Bu aileden günümüze sadece Arapça, Süryanice, İbranice ve Habeş dilleri gelebilmiştir. Aslında bu dillerin kardeş olduğu ve ataları olan dilin tarih öncesi çağlarda yok olduğu kabul edilmiştir. İslâm'dan önce Araplar tarafından iki tür yazı kullanıldığı bilinmektedir. bunlardan biri de Kuran'ın yazımında kullanılan ve günümüz Arap alfabesi olarak bilinen kuzey yazısıdır. diğeri ise Arap yarımadasının güneyinde kullanılan eski Arap yazısı olarak da bilinen Müsned yazısıdır. Müsned yazısının yarımadanın kuzeyine milattan iki veya üç asır önce girdiği ve burada İslâm'ın gelişine kadar kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak bugünkü Arapça yazının kuzeyden gelen Aramice yazıdan evrildiği kaydedilmiştir. Arami alfabesi Kenan alfabesinden evrimleşmiş ve birçok devletin resmi alfabesi olarak kullanılmıştır. Aramice ve Süryanice alfabeleri arasında önemli bir benzerlik vardır ve Aramice Sami dillerinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir ve Arami alfabesi birçok uygar ulusun alfabesinin temelini oluşturmuştur. Süryânîce'nin Aramice dilinin bir lehçesi olarak ortaya çıkmıştır. Süryani alfabesi, Arap alfabesini Tedmür ve Nebatiler aracılığıyla büyük ölçüde etkilemiştir.

Şam, Arap Yarımadası, Nil ile Fırat nehirleri arasında yaşayan Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan gelen halkların "Sâmî" olarak isimlendirildiği, Arap, Süryânî, İbrânî, Fenike, Asurî, Babil ve Habeşîce'nin, bu ailenin en bilinen dilleri olduğu ve günümüzde bu ailede sadece Arap, Süryânî, İbrânî ve Habeşî dillerin varlıklarını sürdürdükleri belirtilmiştir. Bu dillerin kardeş oldukları ve ataları olan dilin ise tarih öncesinde yok olduğu kabul edilmiştir. İslâmiyet'ten önce Araplar tarafından iki tür yazının kullanıldığı; bunlardan birinin Kur'ân'ın yazımında istifade edilen ve günümüz Arap yazısı olarak bilinen kuzey yazısı, diğerrinin ise Arap yarımadasının güneyinde kullanılan ve kadîm Arap yazısı olarak bilinen Müsned yazısı olduğu açıklanmıştır. Müsned yazısının, milattan iki üç yüzyıl öncesinden yarımadanın kuzeyine girdiği ve neredeyse İslâmiyet'in gelişine kadar buralarda kullanıldığına değinilmiştir. Buna rağmen günümüz

Arap yazısının kuzeyden gelen Ârâmî yazısından evrildiğine dikkat çekilmiştir. Başlangıçta tek dil olan Sâmi dil ailesine mensup olan Süryânîce, İbrânîce ve Kuzey Arapçasının, halkların farklı millet ve devletlerle yaptıkları komşuluk ve etkileşimler neticesinde müstakil birer ayrı dile dönüştüklerine işaret edilmiştir.

Süryânîler'in doğu ve batı olarak ikiye ayrıldıklarını, doğudakilerin Nestûrî ve batıdakilerin ise Serto yazısını kullandıkları belirtilmiştir. Yirmi iki harften oluşman Süryânî alfabesinin sıralaması, [(ا ب ج د), (ه و ز), (ح ط ي), (ك ل م ن), (س ع ف ص)] şeklinde olduğu ve Süryânî alfabesiyle yazılan Arapça metinlerinin ise garshuni olarak isimlendirildiği aktarılmıştır.

Özetle; Ârâmî alfabesinin Kenanlılar alfabesinden evrilip birçok devletin resmi alfabesi olarak kullanıldığı, Ârâmî ve Süryânî alfabelerinin önemli ölçüde birbirleriyle benzerlik arz ettikleri, Ârâmîce'nin Sâmi dillerinin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğu gibi Ârâmî alfabesinin de çok sayıda uygar milletin alfabelerinin temelini oluşturduğu, Süryânîce'nin Arâmî dilinin bir lehçesi olarak ortaya çıktığı ve Süryânî alfabesinin Tedmür ile Nebâtîler aracılığıyla Arap alfabesini büyük bir şekilde etkilediği anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Abduh, S. (1998). es-Suriyyûn ve'l-hadâratu's-Süryâniyye. Dımaşk: Dâru'l-Hasâd.
- Abduh, S. (2002.). es-Süryâniyye - el-Arabiyye el-buzûru ve'l-imtidâd. Dımaşk: Dâru Alâuddîn.
- Altıkulaç, T. (2015). Mesâhif-i kadîme. İstanbul: IRCICA.
- Aslan, A. (2012). "İslâmî Fetihten Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-I Mudar (Harran Bölgesi)'da Arap Edebiyatı Çevresi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Cilt:27, s. 169-191), Şanlıurfa.
- Atâullah, (2005). İ. Risâletun fi teysîri'l-implâ'i'l-kıyâsî. Beyrut: Mektebetu Lübnan nâşirun.
- Belâzurî, A. (1987). Futûhu'l-buldân. (thk. et-Tabbâ', A.), Beyrut: Muessesetu'l-Maârif.
- Cebûrî, S. (1962). el-Hattu'l-Arabî ve tatavvuruh fi'l-'usûri'l-Abbâsiyye fi'l-'Irâk. Bağdat: Matbaatu'z-Zehrâ.
- Çelik, (2022). Dijital Çağda Arap Edebiyatı Çalışmaları ve Eğitimi, Öneriler ve Çözümler. Ahmet Derviş (Ed.), Dijital Çağda Arap Edebiyatı Araştırmaları ve Tercüme Sorunları (s. 5-29). Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Çelik, M. (2010). "Süryânîler", Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt: 38, s. 175-178). İstanbul: Diyanet.

- Çetin, N. M. (1991). “II. Yazı”, Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt: 3, s. 276-309). İstanbul: Diyanet.
- Durmuş, İ. (1997). “Harf”, Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt: 16, s. 158-163). İstanbul: Diyanet.
- Ertem, R. (1995). “Elifbâ”, Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt: 11, s. 39-44). İstanbul: Diyanet.
- Gabriel, V.-Bustânî, K. A. (1964). el-Lugatu’s-Suryânîyye el-usûlu ve’l-kırâat. Beyrut: Matbaatu el-Kreîm Jounieh.
- Gür, M. S. (2010). “Süryânîce”, Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt: 38, s. 174-175). İstanbul: Diyanet.
- Hafâcî, A. (1982). Sırru’l-fesâha. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye.
- Hamd, G. (1982). Resmu’l-Mushaf dirâsetun lugaviyye târîhiyye. Bağdat: el-Lecnetu’l-Vataniyye.
- Hamevî, Ş. (1977). Mu‘cemu’l-Buldân. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Hammûde, M. (?). Dirâsâtun fî ‘ilmi’l-kitâbeti’l-Arabiyye. Kahire: Mektebetu Garîb.
- İbn Durusteveyh, A. (1921). Kitâbu’l-kuttâb. Beyrut: Matba’atu’l-Âbâi’l-Yesû‘îyyîn.
- İbn Haldûn, V. (2004). el-Mukaddime. (nşr. ed-Derviş, A. M.), Dımaşk: Dâru Ya‘rab.
- İbn Hazm, A. (1983). el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm. (nşr. Şâkir, A. M.), Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde.
- İbnu’n-Nedîm, M. (1971). el-Fihrist fî ahbâri’l-‘ulemâ’i’l-musannifin mine’l-kudemâ ve’l-muhaddisîn ve esmâi kutubihim. (nşr. Ridâ, A.), Tahran.
- Johannes, F. (2013). Târihu’l-kitâbe. Süleyman Ahmed ed-Dâhîr (çev.). Dımaşk: el-Hey’etu’l-‘Âmme es-Sûriyye li’l-Kitâbe.
- Kâmil, M - Bekrî, M. H. (1949). Târihu’l-edebi’s-Süryânî min neşetihi ila’l-fethi’l-İslâmî. Mısır: el-Matbaatu’l-Muktataf ve’l-mukattam.
- Kalkaşendî, Ş. A. (1922). Subhu’l-a‘şâ fî sinâ‘ati’l-inşâ’. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye.
- Karaman, H. (vd.). (2020). Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. Ankara: Diyanet.
- Kürdî, M. T. (1939). Târihu’l-hatti’l-‘Arabî ve âdâbuh. Kahire: el-Matbaatu’l-ticâriyye el-hadise.
- Matrân, Y. O. M. (1975). el-Usûlu’l-celiyye fî nahvi’l-lugati’l-Arâmîyye. Beyrut: Menşûrâtu Merkezi Bâbil.
- Mengozi, A. (2010). The History of Garshunî as a Writing System: Evidence from the Rabbula Codex. Frederick Mario Fales - Giulia Francesca Grassi (ed.), History

- of the Ancient Near East / Monographs (s. 297-304). Padova: S.A.R.G.O.N. Editrice e Libreria.
- el-Mevsû'atu'l-Arabiyyetu'l-Âlemiyye, (1999). Riyad: Mueseset-u A'mâli'l-Mevsû'a li'n-neşr ve tevzî'.
- Muneccid, S. (1979). Dirâsât fi târihi'l-hattî'l-'Arabî munzu bidâyetih ilâ nihâyeti'l-'asri'l-Umevvî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Cedid.
- Mûsilî, Y. (2008). Kitâbu'l-lum'ati's-şehiyye fi nahvi'l-lugati's-Süryâniyye 'alâ kila'l-Mezhebeyi's-Şarkiyyîn ve'l-Garbiyyîn. Dımaşk: et-Tabâat es-Süryâniyye.
- Özalp, M. S. (2019). Arap Dilinde İ'rab Olgusu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1, 197-228. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/773350>
- Ridâ, A. (1914). Risâletu'l-hatt. Sayda: Matbaatu'l-İrfân.
- RıSIO, P. G. (1897). el-Kitâb fi nahvi'l-lugati'l-Ârâmîyye es-Suryânîyye el-Keldâniyye v sarfihâ ve şî'rihâ. Beyrut: el-Mektebetu'l-Katolikiyye.
- Şâfîî, M. (2005). Dîvân-u el-İmâm eş-Şâfîî. Beyrut: Dâru'l-Maarife.
- Şulul, K. (2020). Arap Yazısının Kökeni ve Tarihi. *Bitlis İslamiyat Dergisi*, 2/2, 28-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1325120>
- Tirmizî, M. (1996). el-Câmi'u'l-kebir. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut, Dârü'l-garbi'l-İslâmî.
- Wolfensohn, I. (1929). Târihu'l-lugati's-Sâmîyye. Mısır: Matbaatu'l-İ'timâd.
- Zeydân, C. (2012). Târihu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye. Kahire: Müessesetu Hindâvî li't-ta'lim ve's-Sekâfe.
- Ziriklî, H. (2002). el-A'lâm kâmûs-u terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-musta'rebîn ve'l-musteşrikîn. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.